

КАТОЛИЦЬКА ОСВІТА НА ТЕРИТОРІЇ ПІВДЕННОЇ УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗАГАЛЬНОДЕРЖАВНИХ ТЕНДЕНЦІЙ ХІХ СТОЛІТТЯ

Баковецька О.О.

д.іст.наук, доц.,

Миколаївський національний університет імені В.О.Сухомлинського

На території Південної України в ХІХ столітті відбувався процес активного відкриття римо-католицьких парафіяльних шкіл. У 40-х роках ХІХ століття відкриті школи в Херсонській, Бессарабській, Таврійській, Катеринославській губерніях. Загалом, в південноукраїнських колоніях діяло 21 училище. В другій половині їх кількість збільшується. Лише при Ландауській парафіяльній церкві діяло п'ять приходських училищ - в колоніях Ландау, Шпаєр, Катериненталь, Карлсрує, Зульц [1, арк. 3]. З часом, фактично, кожна приходська церква мала щонайменше одну школу. У разі наявності в приході кількох колоній - навчальних закладів відкривали більше. Активно розвивалась жіноча освіта. В колоніях Ландау, Карлсрує, Ейгенфельд та інших працювали чотирикласні парафіяльні школи для дівчат. Всього 15 навчальних закладів [2, с. 98-99]. З початком періоду активної боротьби з католицькою освітою, даний регіон відчутно відрізнявся від губерній Правобережної України. Парафіяльні римо-католицькі школи Південної і Східної України діяли впродовж всього ХІХ століття. У 1880 році навіть видано циркуляр МНО, згідно з яким вчителі, що працювали в римо-католицьких приходських школах Тираспольської дієцезії і мали всі відповідні довідки звільнялись від проходження військової служби [3, арк. 1 зв. - 3 зв.].

В Криму до 1882 року функціонувало 186 німецьких протестантських і католицьких початкових навчальних закладів, польсько-литовських

католицьких - 2. Відмінністю цих закладів від всіх інших, стало вивчення трьох мов - національної, латинської і російської [4, с. 10-11].

З 30-х років XIX розпочинається процес реорганізації системи підпорядкування церковних освітніх закладів всіх рівнів світській владі. 9 грудня 1832 року, згідно до імператорського наказу, відбулось переведення всіх учбових закладів Херсонської і Таврійської губерній у відання попечителя одеських училищ [5, с. 893-894]. Раніше в управлінні Рішельєвського ліцею та одеського попечителя знаходились учбові заклади лише Одеси і Бессарабської області [6, с. 488].

В другій половині XIX століття самодержавство активно переймається створенням мережі народних шкіл, які могли б замінити раніше ліквідовані римо-католицькі навчальні заклади. 23 березня 1863 року Олександр II затвердив «Тимчасові правила для народних шкіл в губерніях: Віленській, Ковенській, Мінській, Могильовській та Вітебській» [7, с. 269-271]. На підставі цього документу створювались дирекції народних училищ і затверджувались інспектора шкіл. 28 грудня 1864 року при Віленському учбовому окрузі створилось надзвичайне управління для завідування справами училищ [8, с. 567-568].

В колишніх німецьких колоніях Бессарабії, Катеринославської, Самарської, Саратовської, Таврійської та Херсонської губерній, указом від 2 травня 1881 року всі центральні училища та сільські школи переводились з відомства державного майна до МНО разом з фондами, грошовими зборами, рухомим та нерухомим майном. Водночас зазначалось, що при новому порядку управління мало зберігатись право римо-католицького і протестантського духовенства спостерігати за релігійною підготовкою молоді [9, арк. 453]. Тобто процес максимального одержавлення, секуляризації освіти, навіть незважаючи на певні поступки колоністам у вигляді дозволу місцевим священикам спостерігати за процесом релігійного навчання, простежується і в південно-східному регіоні України.

Особливу увагу владні структури приділяли підбору педагогічних кадрів. Так, попечитель Віленського навчального округу М.О. Сергієвський, який обіймав посаду з 1869 по 1899 рік, вимагав під час перевірок народних училищ прискіпливо перевіряти, насамперед, відповідність особи кожного вчителя релігійно-моральним задачам народних шкіл [10]. Посилався він на видані ще в 1831 році доповнення до статуту 1828 року, згідно яких в обов'язки директорів гімназій входило довідуватись про хід думок та моральні якості утримувачів пансіонів, стиль виховання, поведінку вчителів. У разі виявлення безладів в моральному аспекті - училище закривали [11, с. 16]. У 1854 році видали правила стосовно законочителів римо-католицького віросповідання, які призначались до губернських кадетських корпусів. Наголос в них знов-таки робився на особливій відданості вчителя всеросійському престолу, всьому царському дому і російській державі. Особи кандидатів на посади мали проходити перевірку на благонадійність в МВС. Перевага надавалась вихованцям імператорської римо-католицької Академії [12, с.740-741].

Внаслідок реакційної політики і пошуку ворогів серед поляків-католиків, постійний контроль і шпигунство в лавах молоді та вчителів, останні за висловом О. Левицького перетворились на: «забитих, заляканих, весь час тримтячих за свій жалюгідний шматок хліба та завжди без вини винуватих, які почали морально опускалися, ставали тупими, втрачали людський образ і заводили смішні, потворні дивацтва, що здавались сучасникам нерозривними з ученим званням» [13, с. 421-422].

Також в імперії розпочато реформу русифікації католицької освіти. Найбільш активно заходи щодо реалізації плану починають втілювати після польських повстань 30-60-х років XIX ст. Ідеологічним обґрунтуванням програми стала думка про необхідність розполячення католицизму. Згідно із дослідженням М. Долбілова, в основі проекту деполонізації костьолу і католицької освіти знаходилось, по-перше примордіалістське уявлення російських націоналістів про населення західних губерній Правобережної України, Білорусі, Литви, як «споконвічне російське», що знаходилося під

загрозою ополячення. Вчений вважає, що подібне ставлення сформувалось на рівні офіційного курсу за часів Миколи I, а подальші події, особливо звільнення селян у 1861 році та січневе польське повстання 1863 року, перетворило його на ключову ідеологему імперської стратегії. По-друге, проект спирався на ідею про створення надконфесійної спільноти підданих великої монархії, які б об'єднувались не лише лояльністю відносно трону, але й єдиною російською мовою. Активним пропагандистом підходу став впливовий російський публіцист, видавець та ідеолог реформ Олександра III - М. Н. Катков. Російську мову він і його оточення представляли царським даром неправославним народам [14, с. 42].

Неабияку роль в процесі русифікації освітніх закладів відіграв і граф М. М. Муравйов. На його думку подолання домінуючого положення польської культури з її високорозвинутою літературною мовою мало відбуватись через мережу світських і церковних навчальних закладів, в яких навчання будувалось на основі вивчення руської і церковно-слов'янської мов. Принципи Муравйова відносно навчально-виховного процесу достатньо лаконічно сформулював І.П. Корнілов, який вважав, що, саме через школи та церкви, російська пропаганда вкрай результативно переконувала місцевих жителів в тому, що захоплені імперією землі були споконвічно російськими [15, с. 9-10].

Згідно до тимчасових правил народних шкіл 1863 року, в губерніях Віленській, Ковенській, Мінській, Могильовській і Вітебській викладання в народних училищах переходило на російську мову (пункт 12 і 17). Відносно дітей римо-католицького віросповідання, в пункті 18 зазначалось, що для таких учнів Закон Божий мав викладатися на місцевому діалекті [16, с. 269-271]. Однак, вже розпорядженням міністра внутрішніх справ П. Валусева, від 18 липня 1863 року, та циркуляром МНО від 8 січня 1864 року заборонялось використання в навчальних закладах місцевих мов [17, с. 406].

На підставі положення Кабінету міністрів від 5.03.1840 року та указу Колегії від 26.03.1840 року, візитатор римо-католицьких церков в південних регіонах К. Розутович звернувся наприкінці квітня 1852 року з пропозицією до

єпископа Кана обов'язково ввести російську мову в усіх приходських школах, що працювали в колоніях. Така ініціатива викликана спеціально створеними умовами (єпископ до 1856 року не мав своєї кафедри і перебував в Санкт-Петербурзі під наглядом влади), а також, на думку Кана, спробою «усунути невігідні думки про латинське духовенство» і швидше за все спробувати, таким чином, якнайшвидше вирішити питання організації єпархії. Єпископ підтримав ініціативу і в червні 1852 року звернувся до МВС з пропозицією запровадити російську мову в усіх приходських школах, які в сукупності навчали 6 000 осіб. Його підтримав генерал-ад'ютант граф П. Д. Кисельов, який вважав розповсюдження російської мови в колоніях іноземних поселенців найважливішим завданням влади. Однак, згодом з'ясувалось, що подібна ініціатива є нереальною через відсутність вчителів, які б знали дві мови. Візитатор Розутович бачив єдиний варіант вирішення питання - відкриття спеціального педагогічного училища для підготовки кадрів при Одеській приходській школі, яка знаходилась в управлінні Рішельєвського ліцею. Однак, як з'ясувалось, за відсутності відповідного фінансування, відкриття подібного навчального закладу ставало неможливим. Отже, на певний час, справа призупинилась [18, арк. 1-16].

Список літератури:

1. Державний архів Саратовської області, м. Саратов (ДАСО). Ф.1166. Херсонская римско-католическая духовная консистория (1801-1864). Оп. 1. Спр.360. Опись Римско-Католической Ландауской приходской церкви Херсонской губернии Одесского уезда за 1851 год, 6 арк.
2. Макаренко Н., Печеніжська О. Культурне та суспільне життя німецьких поселенців на Півдні України в кінці XIX – на початку XX століття / Н. Макаренко, О. Печеніжська // Етнічна історія народів Європи. - Вип.16. – 2004. - С.98-102.
3. ДАСО. Ф.365. Тираспольская римско-католическая консистория (1853-1918). Оп.1. Спр.770. Решение Консистории о порядке выдачи учителям

церковных школ иностранных исповеданий свидетельств для пользования льготою по отбыванию воинской повинности (20.02.1892), 33 арк.

4. Моцовкіна О. В. Розвиток конфесійних навчальних закладів Криму в ХІХ – першій половині ХХ століття: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.01 / О. В. Моцовкіна. - Південноукраїнський нац. пед. ун-т ім. К.Д.Ушинського. – Одеса, 2011. – 19 с.

5. Полное собрание законов Российской империи (ПСЗРИ). Собр. 2-е: В 55 т. – СПб.: Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1833. – Т. 7 (1832). – 1044 с. - №5811. – 09.12.1832. – С. 893-894.

6. ПСЗРИ. Собр. 2-е: В 55 т. – СПб.: Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1831. – Т. 5 (1830). – Ч.2. – 596 с. - №4184. – 12.12.1830. – С. 488.

7. ПСЗРИ. Собр. 2-е: В 55 т. – СПб.: Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1866. – Т. 38 (1863). – Ч.1. – 940 с. - №39411. – 23.03.1863. – С. 269-271.

8. ПСЗРИ. Собр. 2-е: В 55 т. – СПб.: Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1867. – Т. 39 (1864). – Ч.2. – 573 с. - №41627. – 28.12.1864. – С. 567-568.

9. ДАСО. Ф.365. Тираспольская римско-католическая консистория (1853-1918). Оп.1. Спр.140. Указы Римско-Католической Духовной Коллегии за 1860 – 1883 год, 600 арк.

10. Сенькевич Г. Г., Трухан А. В. Просвещение и педагогическая мысль во второй половине ХІХ – начале ХХ в. / Г. Г. Сенькевич, А. В. Трухан. - [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lib.psu.by/history/POLOTSK/>

11. ПСЗРИ. Собр. 2-е: В 55 т. – СПб.: Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1855. – Дополнение к Т. 6 (1831). – Ч.1 – 30 с. - №4647а. – 12.06.1831. – С. 16-17.

12. ПСЗРИ. Собр. 2-е: В 55 т. – СПб.: Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1855. – Т. 29 (1854). – Ч.1 – 910 с. - №28486. – 17.08.1854. – С. 740-741.

13. Левицкий О. Из жизни учебных заведений Юго-западного края в 1840-х годах / О. Левицкий // Киевская старина. - 1906. – Т.92 (№1.) Кн.3-4. - С. 421-432.
14. Долбилов М. Д. Русскоязычное католическое богослужение в Западном крае империи: практика перевода (1860-1870-е гг.) / М. Д. Долбилов // Петербургские славянские и балканские исследования. – 2008. - №1(3). – С. 40-60.
15. Бендин А. Ю. Российская империя и католическая церковь: борьба за этническую идентичность белорусов Северо-Западного края (1863-1914) / А. Ю. Бендин // Русский сборник. Исследования по истории России. – Т.Х. – М.: Регнум, 2011. - С. 7-66.
16. ПСЗРИ. Собр. 2-е: В 55 т. – СПб.: Тип. II отделения Собственной Его Императорского Величества Канцелярии, 1866. – Т. 38 (1863). – Ч.1. – 940 с. - №39411. – 23.03.1863. – С. 269-271.
17. Дневник П. А. Валуева министра внутренних дел / П. А. Валуев. – М.: Издательство Академии Наук СССР, 1961. – Т.1. – 421 с.
18. ДАСО. Ф.1166. Херсонская римско-католическая духовная консистория (1801-1864). Оп.1. Спр.393. Дело о преподавании русского языка в приходских училищах Саратовских и Южных колоний России (10.05.1852 – 19.10.1853), 26 арк.